

A TERMINOLÓGIASTRATÉGIA SZEMPONTJAI A JOGI-KÖZIGAZGATÁSI TERÜLETEN¹

FÓRIS ÁGOTA
egyetemi tanár (KRE BTK)

Absztrakt

A tanulmány célja áttekinteni a terminológiastratégia fogalmát és szintjeit, összegyűjteni a terminológiastratégia legfontosabb dokumentumait, valamint a magyar terminológiastratégia általános kérdéseit és a legfontosabb ajánlásokat. Az írás elemzi a közérthetőség mint 'akadálymentes jogi kommunikáció' szerepét a szövegalkotásban (fogalmazásban) és a fordításban, illetve bemutatja a közérthetőség jelentését a terminológia területén, valamint foglalkozik a digitalizációnak a terminológiakezelésre gyakorolt hatásával.

Kulcsszavak: terminológia, terminológiastratégia, terminológiai adatbázis, közigazgatás, jogszabályok

ASPECTS OF THE TERMINOLOGY STRATEGY IN THE LEGAL-ADMINISTRATIVE AREA

Abstract

The purpose of the study is to review the concept and levels of the terminology strategy, to collect the most important documents of the terminology strategy, as well as the general questions of a Hungarian terminology strategy and the most important recommendations. It analyzes the role of comprehensibility as a 'barrier-free legal communication' in text creation and translation, and presents the meaning of comprehensibility in the field of terminology, as well as deals with the impact of digitalization on terminology management.

Keywords: terminology, terminology strategy, terminology database, public administration, legislation

1 A tanulmány elkészítését a Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely „Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása” című pályázata keretében a Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK támogatta.

1. Bevezetés

Az UNESCO által 2005-ben kiadott dokumentum alapján a terminológiastratégia² olyan, formálisan rögzített stratégiák együttese, amelyek segítségével koordinálják a határozatokat és célokat, és/vagy egy meghatározott társadalmi csoport terminológiáját (pl. egy adott nyelvközösségét), vagy egy államét.³ A 2020-ban megjelent terminológiastratégiai szabvány⁴ alapján a terminológiastratégia olyan elvek és stratégiák összessége, amelyek egy adott szaknyelv vagy domén terminológiájának fejlesztéséhez és szabályozásához alapul szolgálnak.⁵

A magyar terminológiastratégia általános kérdéseinek tárgyalása mellett számos alkalommal felmerül, hogy az egyes szaknyelvek és/vagy domének (tárgykörök) esetében is szükséges és hasznos lehet terminológiastratégia kialakítása. Az egyik legjelentősebb a jogi szaknyelv, a jogi dokumentáció területe, amely nem csak a jog legkülönbözőbb területein dolgozó szakembereket érinti, de azokat a laikusokat is, akiknek az életét, munkáját, mindennapjait szabályozzák a jogi dokumentumok és más hivatalos iratok. Különösen fontos lehet a kormányzás területeit érintő jogi-közigazgatási terminológiastratégia kialakítása, illetve a jog egyes tárgyköreiben már használatban levő stratégiák bemutatása, az információk és jó gyakorlatok közzététele. A három hatalmi ág – a törvényhozás, az igazságszolgáltatás és a végrehajtás (közigazgatás) – közül a kormányzásba mindhárom ágat beleértik, a közigazgatásba pedig beletartozik az önkormányzati igazgatás és az államigazgatás is. A jogi-igazgatási területen egyre nagyobb arányban folynak a munkálatok digitális felületeken, ahol nem csak egyirányú, hanem kétirányú kommunikáció folyik, és az állampolgárok számára számos esetben lehetséges az e-ügyintézés a kormányzati felületeken. Már közel két évtizede dolgoznak többek között az e-kormányzás felületeinek kialakításán, működtetésén és továbbfejlesztésén. Az e-kormányzatba a kormányzás három nagy területét – a törvényhozást,

2 Szinonimája: terminológiapolitika. Angol megfelelője: terminology policy.

3 *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities.* Paris, UNESCO, 2005; magyar nyelven elérhető: *Terminológiapolitikai irányelvek. A terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása különböző nyelvközösségekben.* (Ford.: SOMOGYI Zoltán, lektorálta: B. PAPP Eszter.) In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen.* Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019, 167–218.

4 ISO 29383:2020 Terminology policies — Development and implementation.

5 „Terminology policy: set of principles and strategies used as a basis for developing and regulating terminology for a specific language(s) or domain(s)”, ISO 29383:2020.

az igazságszolgáltatást és a végrehajtást (közigazgatás) – sorolják be, és ezek mindegyikét bevonták a kormányzati információk és szolgáltatások online módon történő eljuttatásába interneten vagy más digitális médián keresztül. Ebben a munkában fontos szerepe van a terminológiának.⁶ Az UNESCO irányelvei megerősítik, hogy a nyelv fontos szerepet játszik a tudásalapú társadalom létrehozásában és működtetésében, valamint a digitális szakadék áthidalásában, ami pedig „összefügg az információhoz és a tudáshoz való hozzáférés egyenlőtlenségével”. „A nem megfelelő terminológia kulcsfontosságú tényező a nyelvi hozzáférés egyenlőtlenségében, és a »funkcionális analfabetizmusban« mutatja meg hatását az információkhoz való hozzáférés és a számítógép-használat kontextusában.”⁷

A KRE ÁJK Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhelye⁸ rendszeresen foglalkozik a jogi nyelvújítás, a jogi terminológia, a jogi szaknyelv kérdéskörével.⁹ A 2023. március 9-én tartott konferencia témája két fő kérdéskörre helyezte a hangsúlyt: 1) szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra; továbbá 2) szükség van-e, és ha igen milyen módon, jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítására?

Az elsőként feltett kérdéssel már foglalkoztam egy korábbi írásomban,¹⁰ ahol arra a következtetésre jutottam, hogy „A kérdésre igennel vagy nemmel nem válaszolhatunk, hiszen a válasz attól függ, mit értünk nyelvújításon. Amit biztosan állíthatunk az az, hogy szükség van a terminológiai adatok összegyűjtésére, ezek terminológiai (nyelvészeti és szakmai) szempontú feldolgozására, nyilvános közzétételükre többnyelvű terminológiai adatbázisokban (magyar és angol, illetve más idegen nyelveken). De »nyelvújításra«, új terminusok létrehozására csak akkor van szükség, ha a meglévő rendszerben hiányosságot, ambiguitást tapasztalunk. Amire pedig valójában nagy szükség van, különösen a jogi szaknyelv területén, az a terminológiai harmonizáció.”¹¹ Ahogy ebből

6 MAJZIKNÉ BAUSZ Ágota: Az e-kormányzat, e-közigazgatás problémái és terminológiai vonatkozásai Magyarországon. *Magyar Terminológia*, 2008, 1 (1), 59–76, DOI: 10.1566/MaTerm. 1.2008.1.5

7 Terminológiapolitikai irányelvek 2019. i. m. 172.

8 Lásd RIXER Ádám: A Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2016, 3 (3), 80–91.

9 RIXER Ádám: A magyar nyelv és magyar jogi műnyelv megújulása. *Glossa Iuridica*, 2014, 1 (1), 11–17.; lásd a *Glossa Iuridica* című folyóirat 1. évfolyam 1. számában megjelent tanulmányokat.

10 FÓRIS Ágota: Van-e szükség magyar nyelvújításra napjainkban? A terminológia és a fordítás nyelvújítási vonatkozásai. *Glossa Iuridica*, 2014, 1 (1), 49–59.

11 Uo. 58–59.

az idézetből – és más írásaimból – is kitűnik, a terminológiai harmonizáció szükségessége mellett foglalkozni állást, amelynek fontos eszközei a (nyilvános) terminológiai adatbázisok. A terminológiai harmonizáció, a terminológiai adatok rögzítése és ezek követhetősége elősegíti a szaknyelvi-terminológiai harmonizációt, szükség esetén a terminológia megújítását és szabványosítását is. Ennek nagyszerű példája az európai uniós igazgatásban a fordításokhoz kapcsolódó terminológiai munka és a terminológiai adatok adatbázisban történő közzététele.¹²

E tanulmány célja a téma áttekintésével hozzájárulni a jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakításához. Először a terminológiastratégia jelentését, módszereit és legfontosabb dokumentumait tekintem át, majd a magyar terminológiastratégia általános kérdéseit veszem számba. Ezt követően a jogi-közigazgatási területre koncentrálni a közérthetőség kérdéseivel foglalkozom a szövegalkotás és a fordítás oldaláról, végül pedig a közérthetőség, a terminológia és a digitalizáció kapcsolatát és legfontosabb kérdéseit tárgyalom.

2. A terminológiastratégia

2.1. A terminológiastratégia dokumentumai

A terminológia szónak három különböző jelentését különítik el a szakirodalomban: a *terminológia* ('terminology') egy területhez vagy tárgyhoz tartozó jelölések és fogalmak összessége; a *terminológiatudomány* ('terminology science', 'terminology studies') az a tudomány, amely a terminológiákat, a terminológiai munka szempontjait, az ebből származó terminológiai forrásokat és a terminológiai adatokat tanulmányozza; a *terminológiai munka / terminológiamenedzsment* ('terminology work' / 'terminology management') a fogalmak és jelölők szisztematikus gyűjtésének, leírásának, feldolgozásának és közzétételének összefoglaló neve.¹³

12 IATE (Interactive Terminology for Europe), <https://iate.europa.eu/>; részletes elemzését lásd LESZNYÁK Ágnes: Az Európai Unió intézmények terminológiai adatbázisa: a IATE. *Magyar Terminológia*, 2010, 3 (2), 161–182.; az Európai Unióban folyó, többnyelvűségből adódó fordítási problémák összefoglaló bemutatását lásd LÁNCOS Petra Lea: Az uniós jog többnyelvűsége által támasztott fordítási kihívások, különös tekintettel az Európai Bíróság Fordítási Főigazgatóságának tapasztalataira. *Glossa Iuridica*, 2014, 1 (1), 92–107.

13 Lásd az ISO 1087:2019 Terminology work and terminology science – Vocabulary című szabványt, továbbá FÓRIS Ágota: *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*. Budapest, KRE–L'Harmattan, 2020, 31–33.

A *terminológiastratégia* ('terminology policies') olyan elvek és stratégiák együttese, amelyek alapul szolgálnak egy adott szaknyelv vagy tárgykör terminológiai fejlesztéséhez és szabályozásához.¹⁴ Már évtizedek óta számos nemzetközi dokumentum hívta fel a figyelmet a terminológia fontosságára a többnyelvűségben, a kulturális sokszínűség megőrzésében és az információhoz és a tudáshoz való egyetemes hozzáférésben. Az általános terminológiastratégiai elvek a 2000-es években jelentek meg a nemzetközi dokumentumokban.¹⁵ Ezek közül a legfontosabb, általános ajánlásokat tárgyaló, illetve összegző dokumentumokat sorolom fel itt a továbbiakban (ezek a Brüsszeli nyilatkozat, az UNESCO-irányelv és a vonatkozó szabvány).

A *The Brussels Declaration for international cooperation on terminology (Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért)*¹⁶ számos javaslatot fogalmazott meg a többnyelvűségen alapuló szaknyelvi kommunikáció elősegítése érdekében. Ezek között a terminológiastratégia kialakítása támogatásának fontosságát, az ipar és az állami hatóságok terminológiai munkákban való részvételének ösztönzését, az egy nyelvet beszélő, ám eltérő nyelvi normákkal rendelkező országok közötti párbeszédet, a többnyelvűség terminológiai támogatását az oktatásban, az állami- és a közigazgatásban, továbbá a terminológiák térítésmentes terjesztését és hozzáférhetőségét.

A *Guidelines for Terminology Policies (Terminológiapolitikai irányelvek)*¹⁷ című dokumentum az UNESCO keretében készült 2005-ben. Ezt vette alapul az ISO szabványosító szervezet a terminológiastratégiáról szóló *Terminology policies — Development and implementation (Terminológiastratégia – kidolgozás és megvalósítás)* című szabvány elkészítéséhez. A szabvány első vál-

14 „terminology policy: set of principles and strategies used as a basis for developing and regulating terminology for a specific language(s) or domain(s)”, ISO 29383:2020 *Terminology policies — Development and implementation*, 3.2.

15 Részletes ismertetésüket lásd B. PAPP Eszter: *A terminológiastratégia kérdései Európában*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019, 94–104.

16 *The Brussels Declaration for international cooperation on terminology*. EAFT, 2002, <http://www.eaft-aet.net/fileadmin/files/declaration/en.pdf>; magyar fordítása megjelent: *Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért*. (Ford.: GAÁL Péter, lektorálta: B. PAPP Eszter.) In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019, 165–166.

17 *Guidelines for Terminology Policies*; magyar nyelven: *Terminológiapolitikai irányelvek*. i. m.; a fordításra és tolmácsolásra vonatkozó terminológiai szabványokról lásd SERMANN Eszter: *Terminológiai szabványosítás és nyelvi közvetítés*. Szeged, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2021.

tozata 2010-ben készült el, második, átdolgozott változatát 2020-ban tették közzé.¹⁸ Az UNESCO irányelvek és az ISO 29383:2020 szabvány útmutatást és módszertant nyújt a kormányok, a közigazgatás, a nonprofit és a profit-orientált szervezetek döntéshozói számára a terminológia tervezésével és kezelésével kapcsolatos átfogó stratégia kidolgozásához és végrehajtásához. A szabvány átdolgozott változata az előző kiadáshoz képest, összhangban a kapcsolódó szabványokkal, megújította a terminusokat és a definíciókat; felülírta a terminológiastratégia kidolgozásának folyamatát; és friss példákat és forgatókönyveket tett közzé a terminológiastratégiai gyakorlatból. A szabvány általános útmutatót ad, de, ahogy arra az előszó is rámutat, a valóságban nincs két teljesen egyforma helyzet, és minden szervezet terminológiastratégiája szükségszerűen egyedi. Nemzeti szinten a terminológiastratégia *jogi dokumentum vagy információs stratégia formájában* szokott megjelenni, míg kisebb szervezetekben többnyire *a munkafolyamatra és az azt támogató technológia használatára vonatkozó irányelvek formájában* hozzák létre, gyakran a „terminológia” szó sem szerepel benne.¹⁹ Vannak olyan nyelvek, amelyek esetében elkészült már a nemzeti terminológiastratégia és létrehoztak terminológiai intézetet vagy tanácsot (lásd pl. kanadai, svéd, norvég, finn, ír, walesi, dél-afrikai, valamint Spanyolországban belül a katalán és a baszk intézmények és adatbázisok); másutt más keretek között foglalkoznak a terminológiastratégiai kérdésekkel, például Horvátországban nemzeti tudományfejlesztési stratégiát hoztak létre és a Horvát Nyelvi Intézet koordinálja a horvát szakterületi terminológiai projektet.²⁰

Az UNESCO irányelvek és az ISO 29383:2020 szabvány is négy fázisát különbözteti meg a terminológiastratégiának: I. előkészítés; II. kialakítás; III. megvalósítás; IV. a terminológiai infrastruktúra fenntartható működtetése és a terminológiastratégia mechanizmusainak adaptálása. Ezek a fázisok többnyire nem egymás utáni sorrendben valósulnak meg, hanem egymással átfedésben vagy párhuzamosan, ezért projektmenedzsment módszerek alkalmazása szükséges, továbbá elengedhetetlen a stakeholderek közötti rendszeres konzultáció (pl. workshopok és konferenciák az érdekeltek részvételével).

18 ISO 29383:2020 Terminology policies — Development and implementation.

19 ISO 29383:2020, Introduction.

20 Ezek összefoglaló ismertetését lásd B. PAPP Eszter: *A terminológiastratégia kérdései Európában*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019, 94–104., valamint FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea: *Ajánlások a magyar terminológiastratégiához*. In: FÓRIS–BÖLCSKEI (2019a) i. m. 140–164.

Az előkészítési fázis egyik fontos feladata a meglévő jogszabályok nyelvi és terminológiai környezetének felmérése, ennek magában kell foglalnia „a kormányzati vagy politikai keretrendszerben végzett felmérést az információra vonatkozóan (alkotmányjog, nemzeti irányelvek, rendeletek stb.). Hasznos lehet rámutatni az egymást fedő következetlenségekre és ellentmondásokra a jelenlegi jogi szabályozásban és politikában”.²¹ Az összes fázis során folyamatosan tájékoztatni kell az érintetteket, és állandóan hangsúlyozni, hogy a terminológia elválaszthatatlan a szakmai információktól.

2.2. A magyar terminológiastratégia általános kérdései

A magyar terminológiastratégia általános kérdéseivel, előkészítésével, megalapozásával több tanulmány foglalkozott.²² A nemzetközi útmutatások alapján már 2018-ban indítványoztuk egy összehangolt magyar nemzeti terminológiastratégia előkészítését. Az ennek megalapozására szervezett konferencián²³ számos magyarországi és határon túli tudományos intézet és szervezet képviselője vett részt meghívott előadóként. A konferencia szervezői és előadói együttesen törekedtek az együttműködésre és a stratégia megalapozására, illetve megállapodásra azokról az elvekről, amelyek elvezetnek a magyar terminológiastratégia létrehozásához. A konferencia előadásainak írott változatát tanulmánykötetben jelentettük meg.²⁴ A magyar terminológiastratégia kialakítására vonatkozó ajánlásokat a kötet záró tanulmányában foglalmazták meg a szerző-szerkesztők. Ezek a következők:

- „A terminológiastratégiai tervdokumentum előkészítése érdekében vitaindító, középtávú (4-10 év) stratégiai tervdokumentum, úgynevezett „Zöld könyv” kiadása. A 38/2012. (III. 12.) Korm. rendelet a kormányzati

21 Terminológiapolitikai irányelvek i. m. 200.

22 Pl. FÓRIS Ágota: *A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat es az elmélet viszonya*. In: HIRES-LÁSZLÓ Kornélia – KARMACSI Zoltán – MÁRKU Anita (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest–Beregszász, Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, 2011, 421–428.; FÓRIS Ágota – B. PAPP Eszter: *A terminológiai szabványosítás es harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában*. In: HIRES-LÁSZLÓ et al. i. m. 429–433.

23 Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen. 2018. március 9. MTA Könyvtára, Budapest.

24 FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest, L'Harmattan–OFFI Zrt., 2019b, <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>

stratégiai irányításról 38.§-ának értelmében a Zöld könyv felhívja a figyelmet a terminológia mint szakpolitikai terület legfontosabb megoldatlan kérdéseire és kezdeményezi, hogy az érintett szervek a kérdésekkel a kormányzati stratégiai irányítás keretein belül foglalkozzanak.

- Egy úgynevezett terminológiastratégiai tervdokumentum tervezet elkészítése.
- Terminológiastratégiai tanácsadó testület létrehozása.
- A terminológiastratégiai tervdokumentum tervezet elkészítése és közzététele nyomán érkezett visszajelzések alapján a részletes dokumentumok: terminológiastratégiai tervdokumentum és program elkészítése.
- Magyar Nemzeti Terminológiai Portál elindítása.
- Magyar Nemzeti Terminológiai Adatbázis megtervezése, költségigényének, személyi és eszközfeltételeinek kidolgozása.”²⁵

A konferencia szervezésében részt vett szervezetek, intézmények mindegyike folytatta valamilyen módon a terminológiastratégiával kapcsolatos munkákat az azóta eltelt időszakban, ezeket az alábbiakban összegzem röviden.

A KRE BTK *Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoportja (TERMIK)* terminológiával, fordítással, dokumentációval és tartalommenedzsmenttel kapcsolatos kutatásokat végzett, illetve a terminológia elveivel és alkalmazásával kapcsolatos publikációkat jelentetett meg.²⁶ A *Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa (MaTT)* továbbra is olyan tanácskozó testületként működik, amely összefogja a magyarországi terminológusokat.

Az *Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI Zrt.)* azon dolgozik, hogy a jogi és közigazgatási fordítások területén előmozdítsa a terminológiai egységesítést és harmonizációt, ennek érdekében többnyelvű, belső használatú terminológiai adatbázist is létrehoztak és több kiadványt jelentettek meg a témában. Az OFFI a kormányzat számára is számos fordítási feladatot lát el, ezen keresztül pedig a kormányzati dokumentumokban megjelenő magyar nyelvű terminológiára is jelentős hatása van.

A *Magyarságkutató Intézet* (ebbe olvadt bele a korábbi Nyelvstratégiai Intézet) létrehozott egy Nyelvtervezési Kutatóközpontot,²⁷ majd Magyar

25 FÓRIS–BÖLCSKEI (2019a) i. m. 157.

26 A megjelent publikációk listája elérhető a TERMIK honlapján: <https://btk.kre.hu/index.php/2015-12-05-09-31-20/kari-kutatocsoportok/824-terminologiai-kutatocsoport-terminik.html>

27 <https://mki.gov.hu/hu/intezet-hu/kutatokozpontok-hu/nyelvtervezesi-hu> (2023. 04. 28.)

Nyelvstratégiai Műhelybeszélgetés címmel szervezett két napos tanácskozást 2021-ben, ennek egyik szekciója volt a „Szótárak és terminológia” rész, azonban ennek végeredménye nem került publikálásra.

A *Nyelvtudományi Kutatóközpont* felkarolta az általános terminológiastratégia kialakítására tett erőfeszítéseket, és 2021-ben megalapította a Terminológiai Kutatócsoportot,²⁸ majd – a már idézett ajánlásokat követve – létrehozta a Terminológiastratégiai Tanácsadó Testületet (TTT),²⁹ célként tűzte ki a Magyar Terminológiai Koordinációs Központ megalapítását, illetve dolgozik az ajánlás többi pontjának megvalósításán, többek között folyamatban van a „zöld könyv” elkészítése.³⁰ A zöld könyv feladata felhívni a figyelmet a terminológia mint szakpolitikai terület legfontosabb megoldatlan kérdéseire és kezdeményezni, hogy az érintett szervek a kérdésekkel a kormányzati stratégiai irányítás keretein belül foglalkozzanak. Ilyen zöld könyvek elkészítése szakterületenként is hasznos lehetne, így például a jogi-közigazgatási szakterületen is fontos a terminológiai problémák feltárása, leírása és az arra történő rámutatás, hogy mely pontokon érinti mindez a szakterületi, illetve a kormányzati stratégiát. Korábban is amellet foglaltunk állást, hogy „szervezeti, tudományos és informatikai háttérével fogva az ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont (...) lenne a legalkalmasabb egy nyilvános nemzeti terminológiai adatbázis létrehozására és fenntartására”.³¹ Prószéky Gábor főigazgató egy előadásában³² összefoglalta a kutatóközpontban folyó munkákat: ebből kitűnik, hogy nagyszámú köznyelvi szövegtörzset (írott és beszélt nyelvi) érhető el a honlapjukon,³³ de a szaknyelvi törzsek és a terminológiai adatbázis(ok) még hiányoznak. Szaknyelvi törzsek és terminológiai adatbázis(ok) létrehozásához jól felszerelt intézményi háttér,

28 <https://nytud.hu/kutatocsoport/terminologia-kutatocsoport/kutatasi-terulet> (2023. 04. 28.)

29 <https://nytud.hu/terminologiastrategiai-tanacsado-testulet>; elnök: Prószéky Gábor, társelnök: Fóris Ágota (2023. 04. 28.)

30 A Nyelvtudományi Kutatóközpont Terminológiai Kutatócsoportja nyilvánosan közzé fogja tenni a honlapján.

31 FÓRIS Ágota: *Bevezető gondolatok a terminológiastratégiáról*. In: TAMÁS Dóra Mária – SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., Budapest, 2021, 52.

32 PRÓSZÉKY Gábor: *A magyar nyelv digitális fenntarthatóságáért*. Elhangzott: az MTA Magyar Nyelv a Tudományban Elnöki Bizottság ülésén, Budapest, 2021. március 1., https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/Pr%C3%B3sz%C3%A9ky_-_A_magyar_nyelv_digit%C3%A1lis_fenntarthat%C3%B3s%C3%A1g%C3%A1%C3%A9rt_2021.pdf (2023. 04. 28.)

33 www.nytud.hu (2023. 04. 28.)

megfelelő infrastruktúra, a terminológia területén képzett szakemberek és anyagi támogatás szükséges.

Ma már kijelenthetjük, hogy a *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* címmel tartott tanácskozás és a megjelent kötet³⁴ hatással volt és van a terminológiastratégiával kapcsolatos gondolkodásra és egyaránt ösztönzőleg hatott a tudományos szférára és a gyakorlatban történő alkalmazásokra. A magyarországi terminológiai munkák szükségességén túl arra is többen rámutattak, hogy a több országban használt magyar nyelvű terminológiát harmonizálni szükséges egymással, össze kell gyűjteni és közzé kell tenni, milyen terminusokat használnak a szakemberek az egyes szakmákban, az egyes szakterületeken és az egyes országokban.³⁵ A terminológiát nem csak magyar nyelven célszerű közzétenni, hanem többnyelvű adatbázisokban érdemes a harmonizációs feladatokat megoldani, így angol nyelven, valamint horvát, német, román, szerb, szlovák, ukrán stb. nyelveken is célszerű a terminusokat harmonizálni és közzétenni.³⁶ Magyar–magyar szótárként hozták létre a Termini szótárát,³⁷ ez azonban köznyelvi és nem terminológiai szótár. Azonban ehhez hasonló szemléletű és struktúrájú, de terminológiai tartalmú szótárak létrehozása sokat segítene a különböző országokban beszélt magyar nyelvű terminológia harmonizációjában. A jogi területen két ilyen, a többnyelvű jogi terminológiát harmonizációs céllal és módszerekkel közzétevő kötet született meg, amelyek módszertani mintaként is jól alkalmazhatók a későbbiekben hasonló szemléletű kötetek vagy adatbázisok létrehozásához.³⁸

A Kárpát-medencei magyar nyelvészek kezdeményezésére az 1990-es években megindult a magyar nyelv határtalanítási folyamata, amelyet a Ter-

34 FÓRIS–BÖLCSKEI (2019b) i. m.

35 TOLCSVAI NAGY Gábor: *Nyelvstratégia és terminológia*. In: FÓRIS–BÖLCSKEI (2019b) i. m. 33–46.; BENŐ Attila – PÉNTEK János: *A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben*. In: FÓRIS–BÖLCSKEI (2019b) i. m. 59–72.; LANSTYÁK István: *Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia*. In: FÓRIS–BÖLCSKEI (2019b) i. m. 73–93.; korábban FÓRIS Ágota: *Hat terminológia lecke*. Pécs, Lexikográfia Kiadó, 2005, 112–113.

36 Lásd FÓRIS (2005) i. m.; és FÓRIS–BÖLCSKEI (2019a) i. m.

37 *Termini magyar–magyar szótár és adatbázis*, <http://termini.nytud.hu/htonline/present.php?action=bemutatas> (2023. 04. 28.)

38 TAMÁS Dóra Mária: *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó – OFFI Zrt., 2019a, 2. átdolgozott kiadás, <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/bevezetes-a-jogi-terminologiaba-a-terminologus-szemuvegen-at>; TAMÁS Dóra Mária – SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., 2021, <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategia-es-jogi-alapterminusok-a-szomszedos-oroszag-nyelven> (2023. 04. 28.)

mini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tagjai végeznek az MTA támogatásával.³⁹ Tolcsvai Nagy Gábor a szűk értelemben vett határtalanítást egyszerre tartja nyelvtudományi leíró tevékenységnek és nyelvi tervezési tevékenységnek. Álláspontja szerint „ennek mai legnyilvánvalóbb formája a külső régiók és az anyaország szókincsének egyesítése (nem egységesítése), azaz közös és reflektált tudás részévé tétele, mind leíró, mind nyelvtervezési munkákkal”.⁴⁰ A terminológia határtalanítása nagy feladat, legcélszerűbbnek látszik szakterületekre, tárgykörökre lebontva végezni ezeket az egy időben leíró nyelvészeti és nyelvtervezési munkákat. Ehhez a témához kapcsolódva, a határon túli jogi-igazgatási nyelv és nyelvhasználat helyzetének megismerését célozta e pályázat keretében a határon túli magyar jogi nyelv állapotáról tartott tanácskozás „A határon túli magyar jogi-igazgatási nyelv állapota” címmel.⁴¹

A terminológiastratégiai kérdéseknek a jogi-igazgatási területen történő elemzéséhez, megvitatásához és értékeléséhez szerettünk volna hozzájárulni a Károli Gáspár Református Egyetem Lőrincz Lajos közjogi Kutatóműhelye „Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása” című projektjével. Egy jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakításához szükség van a jogi-igazgatási szaknyelv helyzetének vizsgálatára; a terület kutatóinak, szakembereinek, érintett intézményeinek a vizsgálatokba történő bevonására; továbbá a téma releváns bibliográfiájának összeállítására.

3. Jogi-közigazgatási terminológiastratégia kialakítása

Egy jogi-közigazgatási terminológiastratégia kialakításának a bázisául – célszerűen – az általános terminológiastratégiai elvek és módszerek szolgálhatnak. Az UNESCO irányelvek és az ISO 29383:2020 szabvány egy olyan elméleti keret és módszertani útmutató, amelyet nemzetközi keretben, több ország tapasztalatai alapján fogalmaztak meg. Az általános elveket és módszereket

39 BENŐ Attila – PÉNTEK János (szerk.): *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok.* Kolozsvár–Dunaszerdahely, Gamma Nyelvi Iroda–Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, 2011.

40 TOLCSVAI NAGY Gábor: Az anyaország és a külső régiók, a határtalanítás. In: TOLCSVAI NAGY Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2017, 160.

41 A határon túli magyar jogi-igazgatási nyelv állapota. KRE ÁJK, 2022. december 1.; a tanácskozásról megjelent beszámolót lásd: KURTÁN Zsuzsa: Szétágazási folyamatok és összehangolási törekvések a magyar jogi szaknyelv fejlesztésében. *Magyar Jogi Nyelv*, 2022/2, 29–39.

azonban át kell ültetni a jogi-közigazgatási területre, amelyben maguknak a szakértőknek, vagyis a jogászoknak és más közigazgatási szakembereknek van jelentős szerepe.

A közigazgatás területét két nagy ágra szokták osztani: az államigazgatás (pl. jogalkotási tevékenység, adózás, honvédelem, közrend, külügyek) és az önkormányzati igazgatás területére. Ezen belül is léteznek az igazgatásnak más területei, ilyen pl. a kulturális igazgatás [részterületei „a kulturális örökségvédelem ügye, a művészetügy (előadó és alkotóművészet, film és audiovizuális ügyek), a közművelődésügy, valamint a közgyűjtemények (muzeális intézmények, könyvtárak, valamint levéltárak) ügye”].⁴² A közigazgatási szervek adminisztratív feladatokat látnak el, melynek során az ország hivatalos nyelvét használják, esetünkben a magyar nyelvet. Magyarország állampolgáraival magyar (köz)nyelven kommunikálnak, de számos esetben jogi-közigazgatási szaknyelvet használnak a kommunikáció során.

A jogi területen ritkán van nevesítve a terminológiastratégia. A nyelvi-terminológiai kérdések leggyakrabban a *közérthetőség* és az *akadálymentes jogi kommunikáció* kérdésköréhez kapcsolódva jelennek meg a publikációkban, ezeket pedig a hatékonysággal és az etikai kérdésekkel kapcsolják össze. A jogi területen leginkább a jogszabályalkotásban és a jogszabályok fordításában jelenik meg a közérthetőség kérdése, míg a közigazgatási területen elsősorban az állampolgárokkal – többnyire laikusokkal – történő kommunikáció, hivatalos iratok készítése, megfogalmazása során válik fontossá.

3.1. Közérthetőség

A közigazgatás nyelvhasználata elsődlegesen írásbeli, formalizált. Az állampolgárok számára írott dokumentumok közérthető megfogalmazása egyszerre etikai, kommunikációs és pénzügyi kérdés is: egyrészt az állampolgárok emberi joga, hogy anyanyelvükön tudjanak kommunikálni, másrészt a közérthető nyelvhasználat része az akadálymentes kommunikációnak, harmadszor pedig gazdasági érdek, hogy az állampolgár megértse a neki szóló hivatalos iratot, és ne terhelje az ügyintézők, információs szolgálatok munkaidejét olyan kérdésekkel, amelyek érthető fogalmazás esetén elkerülhetők, illetve a saját idejéből is minél kevesebbet kelljen az ügyintézésre fordítania. Az adminisztrációs terhek csökkentése jelentős pénzügyi megtakarítást eredményez. Tóth Judit az akadálymentes kommunikációt etikai követelményként tartja számon

42 SZABÓ Annamária Eszter: *A kulturális igazgatás*. Budapest, NKE, 2014, 4.

(és csak részben jogi követelményként), és rámutat, hogy milyen sokféle elvárásnak, követelménynek kell megfelelnie a heterogén jogalkalmazói közösségnek: „A jogkereső ügyfél és a jogalkalmazás egyszerre követeli meg a gazdaságosságot, a racionális pénzügyi terhelést, a jóhiszemű, pártatlan és jogszerű intézkedést, valamint a konkrét ügyhöz igazodó természettudományos vagy egyéb szakismeret alkalmazását, mégpedig úgy, hogy minél kisebb kommunikációs szakadék legyen a jogalkalmazó (szakértő, közjegyző, ügyvéd, végrehajtó, köztisztviselő, bíró, ügyész) és az ügyfél között.”⁴³ Németh Gabriella több írásában is arra hívja fel a figyelmet, hogy a *közérthetőség* etikai elvárásként jelenik meg nem csak a jogszabályok, de más jogi, igazságügyi tartalmak esetében is. „Ha egy jogi tartalom vagy a szakvélemény egyértelmű, nincs szükség külön értelmezésre.”⁴⁴ „A jogi relevanciával bíró dokumentumok tartalmát – ideértve például akár egy igazságügyi eljárásban elkészített szakértői szakvéleményt vagy a szakértői bizonyítást is támogató bírósági formanyomtatványokat – egységes iránymutatást tartalmazó igazságügyi nyelvstratégia hiányában is, a társadalom rétegződése szerint is különböző regisztereket használva kellene közzétenni, közérthetően, hiszen a tartalom egyszerre érintheti a szakma művelőit és a laikusokat.”⁴⁵ Drinóczi a minőségi jogalkotáshoz sorolja a jogszabályok érthetőségét,⁴⁶ Novák hangsúlyozza, hogy „a jogalkotástan szempontjából a terminusokkal szemben támasztott legfőbb elvárás a jogbiztonság megtartása, a jogszabályok tartalmi megfelelősége, érthetőség, kifejezőerő, adekvátság, valamint konzekvens megjelenítés”, illetve hogy a jogszabályok közérthetősége és a terminológiai helyesség a minőségi jogalkotás (és jogalkalmazás) kulcseleme.⁴⁷ Zódi Zsolt a „joghoz való hozzáférés” témakörében helyezi el a jogi szövegek érthetőségének kérdéskörét.⁴⁸ A

43 TÓTH Judit: Az akadálymentes jogalkalmazói kommunikációról. *Magyar Jogi Nyelv*, 2017/2, 14–19.

44 NÉMETH Gabriella: Közérthető, tisztességes, hatékony és kompetens – Etikai minőségbiztosításra tett kísérletek az igazságügyi szakértői közreműködésben. *Jog – Állam – Politika*, 2022, 14 (1), 167.

45 NÉMETH Gabriella – SZOTÁK Szilvia: Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és nyelv vonatkozásában. In: TAMÁS–SZOTÁK (2021) i. m. 28-29.

46 DRINÓCZI Tímea: *Minőségi jogalkotás és adminisztratív terhek csökkentése Európában*. Budapest, HVG ORAC, 2010, 23.

47 NOVÁK Barnabás: *A terminológiai munkafolyamat a minőségi jogalkotásban. Magyar-olasz összehasonlító vizsgálat az alkotmányjogi terminológia területén*. PhD-értekezés. Pécs, PTE, 2018, 31, 144.

48 PL. ZÓDI Zsolt: *A jog érthetőségének határai: Meg tudják-e oldani a nyelvészek a jogi szövegek érthetlenségének problémáját?* In: SZABÓ Miklós – VINNAI Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018, 241–260.

közérthető kommunikáció tulajdonképpen akadálymentesített kommunikáció (akadálymentes jogi kommunikáció). Az állam hatékony működése összefügg a szabályok érthetőségével, vagyis a hatékony kommunikációval. A szabályok közérthetősége elősegíti azok követhetőségét, mindez pedig a digitális térben a korábbinál is fontosabbá válik. „Még az állam működése is függ attól, hogy mennyire érti az állampolgár (mint az állam ügyfele) a jogszabályok ismeretéből következő teendőit. A Jó Állam Jelentés éppen azt hivatott mérni jól kidolgozott indikátorok segítségével, hogy mennyire működik jól (takarékosan, érthetően, ügyfélbarát módon, bürokráciamentesen) az Állam maga.”⁴⁹ Tóth Judit⁵⁰ vizsgálta, hogy az országos normákban miként szerepel a „közérthetőség” követelménye. Megállapítja, hogy „a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény általános előírásként fogalmazza meg, igen absztrakt módon, hogy a szabályozási tartalmat úgy kell meghatározni, hogy az egyértelmű legyen a jogszabály címzettjei számára, vagyis azoknak, akiket kötelezni kíván az állam valamely magatartásra”, tehát a közérthetőség követelménye nem szerepel magában a jogszabályban.⁵¹

Külföldön több kezdeményezés indult a hivatali nyelvhasználat érthetőségének javítására. Angolszász területen a *Plain Language Movement* az 1970-es években indult az USA-ban, ennek keretében elsősorban a hivatali nyelvhasználat közérthetőbbé tétele céljából fogalmaztak meg stilisztikai, szintaktikai és lexikai ajánlásokat. Angliában *Plain English Campaign* ('közérthetően angolul mozgalom') néven az 1980-as években erősödtek meg a közérthetőségre vonatkozó törekvések. Mindkét országban társadalmi nyomásra, a fogyasztóvédelem megerősödésével, civil kezdeményezésként indultak és erősödtek meg e mozgalmak, majd az államigazgatás és a közigazgatás is felkarolta ezeket és jogszabályokban is megjelent az eredményük. A mozgalmak történetéről és eredményeiről több szerző is írt részletes elemzést.⁵² Ezekről a mozgalmakról többnyire a nyelvészeti szakirodalomban kevesebb

49 NÉMETH Gabriella: Jogászai etikai kihívások a technológiai fejlődés tükrében: az etika és jog innovációjának aktuális kérdései. *Jog – Állam – Politika*, 2020, 12 (1), 30.

50 TÓTH Judit: A közérthetőség úgy, ahogy a jogalkotó elképzei. *Közjogi Szemle*, 2022/4., 20–27.

51 Uo. 20.

52 HELTAI Pál – NAGY Róbert: Nyelvűvelés Angliában és Amerikában: a Plain English Campaign. *Magyar Nyelvőr*, 1997, 121 (4), 396-409. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1214/121402.htm>; Üveges István: A Plain Language Movement kulturális kontextusa – társadalmi háttér, történeti irányok és eredmények az Egyesült Államokban. *Magyar Jogi Nyelv*, 2020/2. <https://joginyelv.hu/a-plain-language-movement-kulturalis-kontextusa-tarsadalmi-hatter-torteneti-iranyok-es-eredmenyek-az-egyesult-allamokban/>

szó esik, mint a jogi témájú írásokban. A nyelvészeti elemzések arra hívják fel a figyelmet, hogy a jogi szövegek érthetőségére vonatkozóan nincsenek univerzálisan alkalmazható irányelvek, hogy önmagában a használt nyelvezet egyszerűsítésével (pl. mondatok hosszának rövidítése, terminusok cseréje köznyelvi szavakra) nem feltétlenül lesz a szöveg közérthető, valamint, hogy a szakmai pontosság és a közérthetőség gyakran ellentétben áll egymással. Fontos annak figyelembevétele is, hogy ki a szöveg célközönsége, és ő milyen jogi és nyelvi háttérismeretekkel rendelkezik. Az utóbbi években egyes jogászok is arra hívják fel a figyelmet írásaikban,⁵³ hogy a morfológiai, szintaktikai és szóhasználati vizsgálatokon túl a szemantika és a pragmatika vizsgálati módszereire is szükség van; mindez pedig összhangban van a terminológiai szakirodalomban foglaltakkal.⁵⁴ A jogi szövegek közérthető módon történő létrehozását angol nyelvterületen egyébként számos jogi kézikönyv tárgyalja.⁵⁵

Az Európai Bizottság „Clear writing for Europe” (jogalkotás érthetően – a pontos fogalmazás művészete)⁵⁶ néven 2010-ben indított kampányában szintén a közérthetőségre való törekvést tűzték ki célul, összhangban azzal a törekvéssel, hogy az Európai Unió polgárait közelebb hozza a jogalkotáshoz, és hogy a jogszabályok a hétköznapi ember számára is érthető nyelven legyenek megfogalmazva. Rendszeresen tartanak konferenciát a témában (2019, 2021, 2023), ahol praktikus tanácsokat adnak a fordítóknak, valamint kiadták 24 hivatalos nyelven *A pontos fogalmazás művészete (How to write clearly)* című füzetet,⁵⁷ amely az európai uniós dokumentumok létrehozását, megfogalmazását segíti, részben szerkesztési, részben fogalmazási, részben nyelvhelyességi tanácsokkal. Ez a kiadvány tíz pontban összegzi a pontos

53 Pl. ZÓDI (2018) i. m.; PÁZMÁNDI Kinga: *A jog nyelvi dimenziói és a fogyasztóvédelem „devizahiteles” perek szereplőinél azonosítható nyelvi attitűdök*. In: SZABÓ–VINNAI (2018) i. m. 261–280.

54 Pl. CABRÉ, Maria Teresa: *Terminology. Theory, Methods and Applications*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 1998., Zauberga, leva.: *Handling Terminology in Translation*. In: KÁROLY Krisztina – FÓRIS Ágota (eds.): *New Trends in Translation Studies*. In Honour of Kinga Klauzy. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005, 107–116.; L’HOMME, Marie-Cloude: *Lexical Semantics for Terminology*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 2020.

55 Pl. GARNER, Bryan A.: *Legal Writing in Plain English*. (Chicago Guides to Writing, Editing, and Publishing) Third Edition. Chicago, University of Chicago Press, 2023.

56 Clear writing for Europe, https://commission.europa.eu/about-european-commission/departments-and-executive-agencies/translation/clear-writing-europe_en (2023. 04. 28.)

57 *A pontos fogalmazás művészete*. Luxembourg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2011, http://publications.europa.eu/resource/cellar/725b7eb0-d92e-11e5-8fea-01aa-75ed71a1.0009.01/DOC_1 (2023. 04. 28.)

fogalmazás feltételeit, szerepelnek benne a tervezésre, a formai követelményekre, a terpeszkező szerkezet és a kétértelműség kerülésére vonatkozó, továbbá stilisztikai jellegű ajánlások. Az ehhez kapcsolódó, elsősorban az európai uniós jogszabályfordítással és annak magyar nyelvű vonatkozásaival foglalkozó konferencia anyaga⁵⁸ nem csak a Clear writing kampánnyal és annak jogalkotásban való alkalmazhatóságával, valamint az uniós joganyag fordítása során tapasztalt nyelvi és kodifikációs nehézségekkel foglalkozott, hanem olyan kérdésekre is kitért, mint a jogszabályszerkesztés fontossága, illetve hogy kinek a számára is legyen érthető a jogszabály: a jogász vagy az állampolgár számára.⁵⁹ Az Európai Bizottság által indított "Clear writing for Europe" kampány javaslatai, előírásai hasznosnak bizonyulnak például a fordításoktatásban és a nyelvpedagógiában.⁶⁰ Más országokban is indultak kampányok a közérthető hivatali nyelvezet bevezetésére, az ehhez szükséges személyi feltételeket pedig megfelelő képzéssel igyekeztek biztosítani, például Svédországban.⁶¹

A szakszövegek előállítása mindig valamilyen jogi-szabályozási környezetben történik, különböző szövegtípusokról van szó, amelyek létrehozását szabványok, törvények és más előírások szabályozzák. A közérthetőségre való törekvések, előírások többnyire olyan szövegtípusok esetében jelennek meg, ahol szakmai információkról tájékoztatnak laikusokat, vagyis a befogadók nem (csak) szakemberek. Például a műszaki dokumentációs területen ilyenek a 'használati és kezelési útmutatók',⁶² az orvosi dokumentáció területén

58 KATONA József Álmos – MALECZKI József (szerk.): *A pontos fogalmazás művészete*. Budapest, Magyar Nyelvstratégiai Intézet, 2016; a konferencia részletes ismertetését lásd: NOVÁK Barnabás: *Jogalkotás érthetően - a pontos fogalmazás művészete*. *Jogtudományi Közlöny*, 2015/1, 66–68.; A borítón kifejtett célok és a tartalom ellentmondására hívta fel a figyelmet az e-nyelv.hu-n közzétett hozzászólásában Lengyel Zsolt, valamint rámutatott az intralingvális fordítás fontosságára. LENGYEL Zsolt, 2017, <http://e-nyelvmagazin.hu/2017/06/20/szociolingvisztikabol-nyelvpolitikabol-elegtelen/> (2023. 04. 28.)

59 SÁRKÖZY Tamás: *Kinek a számára is legyen érthető a jogszabály? A jogász vagy az állampolgár számára?* In: KATONA–MALECZKI i. m. 108–114.

60 BALOGH Dorka: *A jogi szaknyelvtanítás és a jogi szakfordítóképzés kapcsolódási pontjai. Fordítási és közvetítési feladatok a jogi szaknyelvi képzésben*. *Modern Nyelvtanítás*, 2017, 23 (3–4), 3–22.

61 STRANDVIK, Ingemar: *A közérthető nyelvhasználat Svédországban*. In: KATONA–MALECZKI i. m. 60–73.

62 Lásd pl. FÓRIS Ágota – FALUDI Andrea: *A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal*. *Fordítástudomány*, 2017, XIX (2), 25–39.; B. PAPP Eszter: *A professzionális dokumentáció a 21. században*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*.

pedig a betegtájékoztatók dokumentumai;⁶³ e dokumentációk szabályozása jogszabályokban (is) történik. Ezeken a területeken is megjelenik – többnyire törvényben előírt követelményként –, hogy e dokumentációknak közérthetőnek és egyértelműnek kell lenniük. Vagyis a legkülönbözőbb szakterületekre vonatkozik, hogy amennyiben nem szakemberek számára készítik a szakszövegeket, hanem a téma szempontjából laikus befogadók számára, akkor törvény által előírt kötelezettség a megszövegezés közérthetősége.

Szoták Szilvia a hivatali nyelvhasználat egyszerűsítését olyan stratégiai feladatnak tartja, „amely kivitelezhetetlen az irányító szervek akarata nélkül”, és felhívja a figyelmet arra, hogy „nincs olyan egységesen kidolgozott kommunikációs stratégia és cselekvési terv a közérthetőség megvalósítására, amely áthatná a teljes közigazgatást”, és „Nincsenek folyamatos és kidolgozott felsőoktatási képzések és továbbképzések” az adminisztratív nyelvhasználat egyszerűsítésére vonatkozóan. Több példát sorol fel arra, hogy vannak olyan hivatalok, amelyek készítették a hivatali kommunikációra vonatkozó stratégiai dokumentumokat és alkalmazzák is ezeket, pl. a Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Stratégia (2014–2020, Magyar-program), a NAV 2018-ban indult közérthetőségi programja, a rendőrségi szóvivők képzése a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen.⁶⁴ Jogi és adminisztratív célra készült szövegek egyszerűsítésére, érthetőbbé tételére is számos tanulmány mutat be példákat.⁶⁵

Ehhez kapcsolódva csak érintem azt a kérdést, hogy mit is tartunk szakszövegnek, és milyen jellemzőket kell figyelembe vennünk akkor, amikor különböző tudással rendelkező befogadók számára készítünk szakszövegeket. A különböző kutatásokból ma már tudjuk, hogy egy szöveg érthetősége

Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 59–79.; Csontos Nóra: *A műszaki szöveg szöveg-típológiai megközelítése*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*. Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 147–168.

63 Pl. FOGARASI Katalin – PATONAI Zoltán: *Az egészségügyi dokumentációs szerepe és jelentősége*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti vonatkozások*. Budapest, KRE – L'Harmattan, 2021, 265–288; VARGA Éva Katalin – FOGARASI Katalin – PATONAI Zoltán: *A kórházi ellátás dokumentumai*. In: FÓRIS-BÖLCSKEI (2021) i. m. 289–326.

64 SZOTÁK Szilvia: *Társadalmi különbségek, közérthetőségi dilemmák – A közérthetőségről szociolingvisztikai megközelítésben*. *Jog – Állam – Politika*, 2021, XIII (1), 89–101.

65 Pl. HORVÁTH Péter: *Mitől közérthető és tömör egy jogi szöveg?* *Jog – Állam – Politika*, 2021, XIII (1), 103–113.; TÓTH Judit: *Nyelvi ragályok a jogalkotásban*. In: RIXER Ádám (szerk.): *A járvány hosszútávú hatása a magyar közigazgatásra*. Budapest, KRE ÁJK, 2021, 69–76.; HETTINGER Sándor: *A közérthetőség követelményének érvényesítése az általános szerződési feltétellel létrejövő szerződések magyarra fordításakor*. *Jog – Állam – Politika*, 2021, XIII (1), 77–88.

nem csak a benne használt terminusokon múlik, vagyis nem csak lexikai szinten, hanem más nyelvi szinteken (a mondat, a szöveg szempontjából és pragmatikai szempontból) is érdemes vizsgálni a szövegek érthetőségének kritériumait. Csontos Nóra funkcionális kognitív szemléletű tanulmányában⁶⁶ arra hívja fel a figyelmet, hogy a szakszövegek létrehozása szabályozott módon, *intézményesített tudás* mentén történik: „a szakszövegek létrehozása ugyanis intézményesített tudás mentén megy végbe: dokumentáció, szabvány, törvény szabályozhatja a szöveg tartalmi és formai összetevőit, de ide sorolhatók például a tudományos szövegek stíluslapjai is, valamint a kereskedelmi forgalomban megjelenő termékek esetében a marketing”.⁶⁷ Csontos arra is felhívja a figyelmet, hogy a szövegekben foglalt tudás és annak megosztathatósága nem csak a szöveg íróján múlik: „A szakszövegek közös összetevője a TUDÁS és annak megosztása”, ahol a szövegalkotó és befogadója között olyan párbeszéd folyik, amelynek során a befogadó a szövegek megteremtéséhez a szövegek megértésével és értelmezésével járul hozzá.⁶⁸ A kognitív szemantikai szakirodalom alapján a metaforák használata elősegíti a szövegek megértését, de ezeket korábban csak elvétve vizsgálták szakszövegekben. Új megközelítésnek tekinthetők Sólyom Réka vizsgálatai, aki a jelentéskiterjesztés négy fajtáját [fogalmi metafora, metonímia, megszemélyesítés, fogalmi integráció (blending)] vizsgálta könyvében az előállításhoz és értékesítéshez kapcsolódó magyar nyelvű szaknyelvi szövegekben.⁶⁹ A szövegek megértését nehezítő tényezők között a terminológiahasználatot, illetve a mondattani és szövegtani jellegzetességeket szokták kiemelni. A Miskolci Jogi Korpusz elemzésével kapcsolatos anyagban Vincze Veronika⁷⁰ az alábbi, a jogi szövegek megértését nehezítő mondattani tényezőket sorolja fel (a pszicholingvisztikai szakirodalomra⁷¹ hivatkozva): mondat- és szóhossz, a hagyományostól eltérő szórend, ige nélküli mondatok, szövegek tagolása, beágyazott mondatok, személytelen szerkezetek használata.

66 CSONTOS Nóra: *A tudás megosztásának módja a szakszövegekben*. In: FÓRIS–BÖLCSKEI (2021) i. m. 93–122.

67 Uo. 97.

68 CSONTOS 2021. i.m. 113.

69 SÓLYOM Réka: *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések*. Budapest, KRE – L'Harmattan, 2020.; jelen kötetben pedig az Alaptörvénnyel kapcsolatos vizsgálatai látnak napvilágot: SÓLYOM Réka: Magyarország Alaptörvényének metaforikus terminusai – kognitív nyelvészeti elemzés. *Glossa Iuridica*, 2023, 10 (3).

70 VINCZE Veronika: *A Miskolci Jogi Korpusz nyelvi jellemzői*. In: SZABÓ–VINNAI (2018) i. m. 9–36.

71 PLÉH Csaba – LUKÁCS Ágnes: *Pszicholingvisztika 1-2*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014.

A jog és nyelv témaköre már a 19. században összekapcsolódott egymással, majd a magyar jogi szaknyelv kutatása a 20. század hatvanas éveiben kapott új lendületet, amikor már megfogalmazták a jogi nyelv közérthetőségével kapcsolatos aggályokat. Az 1980-as években kutatások kezdődtek a jogi nyelv mint szaknyelv legfontosabb sajátosságairól, és a nyelvhelyességi szempontokon túl a különböző nyelvi szintek és a nyelvhasználat jellegzetességeinek leírása is megkezdődött. Az ezredfordulót követően az európai uniós adminisztráció nyelvhasználati jellegzetességeinek vizsgálata irányította a figyelmet a jogi szövegek fordítása és a jogi terminológia kérdései felé. A jog és nyelv területének kutatásával kapcsolatban Vinnai Edina nyújt hozzáértő áttekintést.⁷² A jogi szövegek közérthetőségének témája korpuszalapú kutatásokban is megjelent. A Miskolci Egyetemen azzal a céllal hozták létre *A miskolci jogi korpusz-t*,⁷³ hogy megfelelően nagy jogi szövegkorpuszon lehessen a jogi szövegek jellegzetességeit korpusznyelvészeti módszerekkel vizsgálni. Ezekben a kutatásokban jogászok és nyelvészek együttműködésben vizsgálták, hogy vannak-e a magyar jogi nyelvnek olyan jellegzetességei, amelyek a közérthetőséget akadályozzák.⁷⁴ A kötet tanulmányai egyrészt mondatszerkezeti és helyesírási jellegzetességeket vizsgáltak (állítmányi szerkezetek, alanyi szerkezetek, mellérendelés és alárendelés, központosítás), másrészt a fogalmi és terminológiai struktúrát, a szövegek jelentésszerkezetét elemezték. A joghoz való hozzáférés és a tisztességes eljárás nyelvi feltételrendszerének egyes grammatikai, szemantikai, pragmatikai elemeit igyekeztek megragadni. Megállapításaik között szerepel többek között, hogy a legkönnyebben érthetőnek a fórumszövegek és az átiratok bizonyultak, ezt követték a jogszabályok és a kódexjog, a legnehezebben érthetőnek pedig az ítéletek és a magyarázó szövegek mutatkoztak;⁷⁵ hogy a szemantikai és a pragmatikai jellemzőknek is jelentős szerepet kell kapniuk a vizsgálatokban, illetve hogy a jog gyakran a szabályozott valóság nyelvezetét veszi át, és a nehézséget sokszor nem a jog, hanem az adott szakma ismeretlen terminusai, valamint az ismeretlen sémák és forgatókönyvek okozzák.⁷⁶

Látható tehát egyrészt, hogy a közérthetőség követelménye nem minden egyes szövegtípusra vonatkozik, hanem azokra, amelyeket szakemberek készítenek laikus, köznyelvet beszélő befogadók számára. A közérthetőség

72 VINNAI Edina: A magyar jogi nyelv kutatása. *Glossa Iuridica*, 2014, 1 (1), 29–48.

73 VINCZE i. m.

74 SZABÓ Miklós – VINNAI Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018.

75 Uo. 33.

76 ZÓDI (2018) i. m. 260.

általános követelményét jogszabályok tartalmazzák, míg a közérthetőség megvalósításának részleteit szabványok, illetve különböző stíluslapok, nyelvi útmutatók mutatják. A jogi dokumentumok közérthetősége részben nyelvészeti, részben jogi kategória, vizsgálata sok szempontú változók mentén lehetséges.

3.2. Közérthetőség a fordításban

A jogi-igazgatási dokumentumok *fordítása* kiemelt terület hazánkban. Ez érinti mind az idegen nyelvű dokumentumok magyar nyelvre fordítását, mind a magyar nyelvű dokumentumok idegen nyelvre történő fordítását. Ebben a munkában számos intézményi szereplő érintett, ezek közül kiemelten fontos az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Irodában, valamint az Igazságügyi Minisztériumban és az Európai Unió Fordítószolgálatánál folyó munka.

Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI Zrt.) 2020-ban elindított egy könyvsorozatot, melynek célja, hogy a napi működés során felmerülő jó gyakorlatokat megosszák más szakemberekkel (pl. fordítókkal, egyetemi oktatókkal, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban dolgozókkal). Németh Gabriella vezérigazgató álláspontja,⁷⁷ hogy egy országos nyelvstratégia létrehozásakor a közigazgatás és igazságszolgáltatás területén elsősorban a közérthetőségre törekvés szükségességét tartaná fontosnak deklarálni. Ugyanebben a kötetben Szoták Szilvia és Tamás Dóra Mária arra hívják fel a figyelmet, hogy a fordítás egy speciális fajtájában, a hiteles fordításokban a közérthetőség mint alapvető elvárás jelenik meg, továbbá, hogy a terminológia megfelelése elősegíti az akadálymentesített kommunikációt.⁷⁸

Itt szükséges még említést tenni Tamás Dóra Mária könyvéről,⁷⁹ amely egységesítési célokat szolgált az EU jogszabályfordítási programja keretében, főleg az angol nyelvű terminusok esetében. E könyv három részből áll. Első része a jogi terminológiába történő elméleti bevezetés, amelyben a szerző kifejti, hogy célja, a modern terminológiai szemléletnek megfelelően, a jogi terminusok onomasziológiai szemléletű (fogalomközpontú) feldolgozása több nyelven, ami egyúttal a definíció középpontba helyezését is jelenti. A második rész egy konkrét jogi terminusokat bemutató és ábrázoló szócikkgyűjtemény.

77 NÉMETH Gabriella: *Az igazságügyi szaknyelvi közfeladatok ellátásának aktuális kihívásai. Sorozatszerkesztői előszó.* In: SZOTÁK Szilvia (szerk.): *A hiteles fordítás mint közfeladat.* Budapest, OFFI Zrt., 2021, 7–9.

78 SZOTÁK Szilvia – TAMÁS Dóra Mária: *A hiteles fordítás közérthetősége.* In: SZOTÁK (2021) i. m. 46–66.

79 TAMÁS (2019a) i. m.

Ennek kiinduló nyelve a magyar, ezen a nyelven adja meg a főbb információkat (terminus, definíció, tárgykör, megjegyzés a fordítói gyakorlatról, kontextus, dokumentumtípus, források), ezeket egészíti ki angol, francia, német és olasz nyelvű ekvivalensekkel és fordítási tanácsokkal, főleg a különböző országok jogrendjeinek fogalmairól, például országspecifikus jellemzőikről. A könyv harmadik része, a Függelék pedig egy olyan iratgyűjtemény, amelyben a szerző egyrészt bemutatja az alapvető irattípusokat, másrészt szövegkörnyezetükben mutatja be a könyvben elemzett jogi terminusokat. E kötet folytatásának tekinthető egy másik – már többszerzős – könyv,⁸⁰ amely elsődlegesen terminológiasztratégiai célokat szolgál, és a szomszédos országok hivatalos nyelvein teszi közzé a jogi terminusok megfeleltetését. A modern terminológiai szemléletnek megfelelően ebben a könyvben is onomasziológiai szemléletű a jogi terminusok feldolgozása. A kiinduló nyelv a magyar, ezen a nyelven adja meg a főbb információkat (terminus, definíció, tárgykör, megjegyzés a fordítói gyakorlatról, kontextus, dokumentumtípus, források), és ezeket egészíti ki szerb, horvát, szlovén, román, szlovák és ukrán nyelven ekvivalensekkel és fordítási tanácsokkal. Ezen túl a tanulmánykötetben szereplő írások a határon túli régiók jogi terminológiájának helyzetét tekintik át a státusztervezés, a korpusztervezés, a terminológia-politika és a jogi szakfordítás szempontjából.

A fordítási projektfolyamat támogatásának fontos része a *terminológiai támogatás*, amely ma már nélkülözhetetlen a minőségi jogi fordítások készítéséhez. Az OFFI-ban folyó hiteles fordítás támogatásához kapcsolódva Tamás és munkatársai⁸¹ számolnak be részletesen a terminológiai támogatás gyakorlatáról, melynek során a terminusok pontos használata kiemelt figyelmet kap. Az OFFI fontos lépése volt, hogy elindította a IUSTerm nevű jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis munkálatait.⁸² Mivel az OFFI az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt álló, állami tulajdonban levő nyelvi szolgáltató gazdasági társaság, amely egyúttal közfeladatot lát el, az általuk létrehozott terminológiai

80 SZOTÁK Szilvia – TAMÁS Dóra Mária (szerk.): *Magyar jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., 2021, <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategia-es-jogi-alapterminusok-a-szomszedos-oroszagok-nyelven>

81 TAMÁS Dóra Mária – POLÁCSKA Edina – KLENK Márk: *A hiteles fordítás terminológiai támogatásának lehetőségei*. In: SZOTÁK Szilvia (szerk.) *A hiteles fordítás mint közfeladat*. Budapest, OFFI Zrt., 2021, 113–128.

82 TAMÁS Dóra Mária: *Az OFFI Zrt. tevékenységének és terminológiai projektjeinek bemutatása*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (főszerk.): *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben. I. Terminológia, lexikográfia, fordítás. (A MANYE Kongresszusok Előadásai 12/1.)* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020, <https://mersz.hu/a-manye-kongresszusok-eloadasai>

adatbázis az állami-közigazgatási szférában egyrészt elősegíti a többnyelvű szakmai kommunikációt és a terminológiai harmonizációt, másrészt a magyar nyelvű terminológia stabilitásában és egységesítésében is szerepet játszik. Helyzeténél és szerepénél fogva az OFFI saját vállalati terminológiástratégiája a kormányzati terminológiástratégiára is pozitív hatást gyakorolhat, amivel egyúttal a magyar terminológiástratégiát is támogatja.

Az Európai Unió nyelvi szolgáltatásainak elvégzésére több szervezeti egységet hozott létre, ezeket Lánchos sorolja fel és magyarázza tanulmányában: „az Európai Bizottság (Fordítási [DGT] és Tolmácsolási [SCIC] Főigazgatóság), az Európai Parlament (Fordítási és Tolmácsolási Főigazgatóság), az Európai Unió Tanácsa (Tanács Főtitkárságának Fordítószolgálat), az Európai Bíróság (Fordítási Főigazgatóság és Tolmácsolási Főigazgatóság), az Európai Központi Bank és az Európai Számvevőszék (Fordítási Igazgatóság) mellett is működik nyelvi szolgálat. Végül a Tanács 1994-ben, luxemburgi székhellyel létrehozta az Európai Unió Szerveinek Fordítóközpontját, mely elsősorban az Unió szerveinek és ügynökségeinek nyújt fordítási, lektorálási és terminológiai szolgáltatásokat.”⁸³ Az Európai Unió terminológiai adatbázisa a IATE.⁸⁴ Az európai uniós jogi és adminisztrációs szaknyelv és terminológia az Európai Unió intézményeinek működtetése során használatos. Az európai uniós jogszabályfordítási munkák a 2004-es csatlakozást megelőzően az Igazságügyi Minisztériumban folytak, a magyar nyelvű terminológiát az Igazságügyi Minisztérium által fenntartott Termin⁸⁵ adatbázisban tették közzé; a csatlakozást követően a terminusokat a IATE adatbázisába töltötték. A Termin jelenleg is működik, a magyar jogszabályok jellemző szakkifejezéseit tartalmazza magyarul és angolul. Az IM 2017-ben átfogó jogszabályfordítási programot indított el (az OFFI-val együttműködésben) azzal a céllal, hogy a magyar jogszabályok angol nyelven is elérhetőek legyenek. A magyar jogszabályok angol nyelvre fordításának eredményeit a Nemzeti Jogszabálytárban⁸⁶ tették közzé, a jogszabályok fordítása során keletkezett terminusokat pedig a Termin adatbázisban rögzítették. A munkákhoz készítették egy Jogszabályfordítási útmutatót, amely általános formai, módszertani, helyesírási, tagolási útmutatót tartalmaz.⁸⁷

83 LÁNCOS i. m. 93.

84 IATE, <https://iate.europa.eu/>; lásd LESZNYÁK i. m.

85 Termin, <https://termin.im.gov.hu/> (2023. 04. 28)

86 Nemzeti Jogszabálytár, www.njt.hu (2023. 04. 28)

87 Az ennek kapcsán folyó munkákról részletesebben lásd pl. GÁSPÁR Endre – SOMSSICH Réka: *Nemzeti jog nemzetközi térben, avagy terminológiai és stilisztikai dilemmák a magyar joganyag angol nyelvre fordítása során*. In: SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest, OFFI Zrt., 2019, 28–41., GÁSPÁR

3.3. Közérthetőség, terminológia és digitalizáció

Terminológiai nézőpontból a nyelv olyan kommunikációs rendszer, amelynek feladata a fogalmakban absztrahált és a fogalmi rendszerekben összefoglalt ismeretek közvetítése. „A terminológiai munkák fő feladata a terminusok és a terminológiai rendszerek, a fogalmak és a fogalmi rendszerek leírása, ezek jellemzőinek megadása (általában jelentésmegadás, definíció segítségével, és a jelentésvizonyok leírása egy adott doménen belül), valamint a terminusok nyelvi és pragmatikai jellemzőinek megállapítása és lejegyzése.”⁸⁸ Az utóbbi évtizedekben a terminológiai munka és kutatás eszköztárában megjelent modern technikai eszközök nemcsak könnyebb, gyorsabb munkát tettek lehetővé, hanem új elvek kialakítását és ezek alapján új munkamódszerek kidolgozását is. A terminológiai munka elsősorban *deskriptív*, ahol a cél az adott domén terminológiai rendszerének leírása; de oktatási céllal, egységesítési céllal a *preskriptív* típusú munka is elterjedt, amelynek során a terminushasználat segítése és tanácsadás a cél, előíró jelleggel. A terminológiai munka lehet *doménorientált* vagy *szövegorientált* (valamint *eseti*).⁸⁹ A közérthetőséggel foglalkozó publikációkban többnyire a szövegorientált terminológiai munka elvei jelennek meg, például az, hogy a szövegek érthetősége szempontjából lényeges, hogy egy szövegen belül következetesen használják ugyanazokat a terminusokat (pl. a szinonimák használata nem ajánlott), mert ez elősegíti az adott szöveg koherenciáját.

A terminológiával kapcsolatos közérthetőségi problémák megoldásaként gyakran javasolják a közismert szavak használatát, vagyis köznyelvi szavak használatát a szakszavakkal szemben. A szakszövegeknél azonban ez csak bizonyos szövegtípusok esetében, adott célközönség számára és alacsony absztrakciós szinten kivitelezhető. Ezzel szemben áll az az ajánlás, hogy az érthetőség elősegítésére a szakszövegekben szereplő terminusok jelentését és a szakmai fogalmi rendszerben elfoglalt helyét meg kell adni egy szójegyzékben vagy adatbázisban. Ebben a felfogásban kiemelten szerepel a terminológiai

Endre – SOMSSICH Réka: A magyar jog fordítva: Az Igazságügyi Minisztérium átfogó fordítási projektje a magyar joganyag angol nyelvű elérhetőségének biztosítására. *Fontes Iuris: Az Igazságügyi Minisztérium szakmai folyóirata*, 2019/1, 55–60., SOMSSICH Réka: *Nyelvfejlesztés és nyelvvédelem a magyar nyelvű uniós jogalkotásban*. In: KRUSZLIC Péter – SULYOK Márton – SZALAI Anikó (szerk.): *Liber Amicorum László Trócsányi*. Tanulmánykötet Trócsányi László 65. születésnapja alkalmából. Szeged, SZTE ÁJK NRTI, 2021, 441–452.

88 FÓRIS (2020) i. m. 35.

89 FÓRIS (2020) i. m. 33–34.

adatbázisok készítésének fontossága. Érdeemes átnézni, mit is találunk ezzel kapcsolatosan a különböző szabványokban.

Az IEC/IEEE 82079-1:2019 szabvány⁹⁰ alapján dokumentáció készítése során figyelembe kell venni az információ minőségének hat alapelvét. Ezek a teljesség ('completeness'), minimalizmus ('minimalism'), helyesség ('correctness'), tömörség ('conciseness'), konzisztencia ('consistency'), közérthetőség ('comprehensibility'), hozzáférhetőség ('accessibility'). Az információ közérthetősége arra vonatkozik, hogy a szövegnek a célközönség számára érthetőnek kell lennie. Laikus befogadóknak szánt szöveg esetében közérthető szövegre és terminushasználatra van szükség, továbbá közérthető illusztrációkra, biztonsági jelzésekre és grafikus szimbólumokra, valamint közérthetőségre a tájékoztatói módszerek és az adathordozó használatában. A közérthetőség magában foglalja a világosságot és az érthetőséget. A terminológiára vonatkozóan olyan további szabályokat is érdemes figyelembe venni, mint a köznyelvi kifejezések használatának, illetve a nevek és a termékjellemzők nem tipikus, regionális változatának kerülése. Ha egy terméket szakismeretekkel nem rendelkező célközönségnek szánnak, akkor a terminológiát magyarázni kell, például definíciókkal, hivatkozásokkal vagy glosszáriumok használatával. E szabvány szerint az elkerülhetetlen akronimákat, rövidítéseket és szakkifejezéseket, amelyek a célközönség számára nem könnyen befogadhatóak, szintén fel kell sorolni és magyarázni kell. Ha pedig kétségek merülnek fel arra vonatkozóan, hogy a szakkifejezések érthetőek-e a célközönség számára, akkor empirikus vizsgálatokat kell végezni (pl. interjúk, fókuszcsoportos vizsgálatok, használhatósági tesztelés, szakértői lektorálás, panaszkezelésből származó visszajelzések).

A terminológiai munka jellemzően az alábbi tevékenységeket foglalja magában: a terminusok azonosítása, gyűjtése, elemzése és leírása; a terminusok osztályozása és ábrázolása; az esetlegesen hiányzó terminusok képzése és pótlása; a terminológiai rendszer terminusainak szabványosítása és érvényesítése; végül azok kezelése, rögzítése és közzététele. A fordítói és a dokumentációs projektfolyamatban többnyire többnyelvű, szövegorientált terminológiai munka szükséges.⁹¹

90 IEC/IEEE 82079-1:2019 Preparation of information for use (instructions for use) of products — Part 1: Principles and general requirements.

91 ISO 1087:2019 Terminology work and terminology science – Vocabulary; részletesen lásd még FÓRIS (2020) i. m., és FALUDI Andrea – FÓRIS Ágota: *A terminológiai munka a komplex dokumentációs és fordítási projektfolyamatban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2023, <https://mersz.hu/faludi-foris-a-terminologiai-munka-a-komplex-dokumentacios-es-forditasi-projektfolyamatban/>

A terminológiai munka során és a terminológiastratégiában is központi feladat a *terminológiai adatbázisok* létrehozása. A terminológiai adatbázisok terminológiai bejegyzésekből állnak. Az ISO 12616-1:2021 szabvány⁹² alapján a *terminológiai bejegyzés* nélkülözhetetlen részei a következők: terminus, definíció vagy magyarázat vagy kontextus, szófaj, bevitel ideje, forrás vagy forrásazonosító, fogalomazonosító. (Az e szabványban megfogalmazottak ellenére a fordítói gyakorlatban gyakran a kétnyelvű megfeleltetéseket tartalmazó glosszáriumokat is terminológiai adatbázisnak nevezik.) Egy jogi-közigazgatási terminológiastratégia kialakításkor az egyik legfontosabb feladatnak látom a már létező terminológiai adatok összegyűjtését, közzétételét terminológiai adatbázis(ok)ban és az adatok további bővítését.

Mivel a szakmai szövegek rétegzettek, és megértésük függ a befogadók előismereteitől, műveltségétől stb., a szakfordítással foglalkozó szakirodalomban megjelent az úgynevezett *nyelven belüli fordítás* (*intralingvális fordítás*) témaköre. Mivel a terminusok a szakmai információ hordozói, ezért egy szakember–laikus kommunikációban a szakember a terminusok „fordítását” is végrehajtja. A szükséges „fordítás” mértéke a célközönség előzetes ismereteitől függ, a nyelvhasználók lehetnek a fogalmak passzív és teljes megértői. A passzív értés azt jelenti, hogy rendelkezünk egy hozzávetőleges elképzeléssel arról, hogy az adott fogalom és hol helyezkedik el a doménben; teljes értés esetén egy fogalom más fogalmakkal való kapcsolatának pontos „helyét” is tudjuk.⁹³ Faludi és Fóris például a szakszövegírók munkáját nyelven belüli fordításnak tekinti, mert a szakszövegíró közvetítő szerepet tölt be különböző ismeretekkel rendelkező aktorok kommunikációjában, továbbá azért is, mert saját ismereteik is eltérnek a kommunikációs folyamatban részt vevő más személyek ismereteitől. Meglátásuk szerint az „egyértelműséget a megfelelő fogalmak, terminusok használata, a közérthetőséget pedig elsősorban a szakmai fogalmak megfelelő »fordítása«, vagyis az előismereteknek, képzettségi szintnek megfelelő terminusok használata biztosítja”.⁹⁴ Mindebből arra következtetnek, hogy mind a szakszövegek megfogalmazása (a doku-

92 ISO 12616-1:2021 Terminology work in support of multilingual communication — Part 1: Fundamentals of translation-oriented terminography; részletesen lásd még TAMÁS (2019) i. m.

93 BAKER, Mona – SALDANHA, Gabriela: *Terminology, theory*. In: Routledge Encyclopedia of Translation Studies. Routledge (3rd ed.), 2019.

94 FÓRIS Ágota – FALUDI Andrea: *A szakírás és a dokumentáció mint nyelven belüli szakfordítás*. In: FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás. Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 37–58.; lásd még FALUDI–FÓRIS (2023) i. m.

mentációírás), mind a fordítás során fogalomalapú, a terminusautonómiát figyelembe vevő terminológiai adatbázisok létrehozására lenne szükség.⁹⁵ Megfelelő terminológiai adatbázis hiányában számos minőségi probléma nagyobb valószínűséggel fordulhat elő a szövegek létrehozása és fordítása során, például inkonzisztens terminushasználat. A terminológiai inkonzisztencia nehezíti a szövegértést, csökkenti a nyelvtechnológiai alkalmazások használatának hatékonyságát, fordítás esetén nőnek a költségek és a munkaidő. Ezen túl olyan problémák is felmerülhetnek, amelyeket ugyan nem minden esetben nevezhetünk terminológiai problémának, de terminológiai adatbázis használatával könnyen kiküszöbölhetőek.

Heltai⁹⁶ egy- és kétnyelvű, azaz nyelven belüli és nyelvek közötti fordítást különböztet meg, mindkettőt értelmező nyelvhasználatnak tekinti. Véleménye szerint a fordítás tulajdonképpen másodlagos kommunikációs helyzetben történő nyelvhasználat, amelynek szükségességét a befogadónak az eredetitől eltérő kognitív környezete teremti meg. Dobos a nyelven belüli fordítást úgy definiálja, hogy az „Olyan interpretatív tevékenység, amelynek eredménye egy másodlagos, azaz az elsőtől, az eredetitől függő szöveg létrehozása”.⁹⁷ „Legfőbb értelme és célja a befogadás lehetővé tétele, illetve a feldolgozási erőfeszítés optimális csökkentése, ami az egyes ekvivalenciatípusok szándékos figyelmen kívül hagyásával valósítható meg (kivételt képez a referenciális ekvivalencia)”.⁹⁸ Példaként hozza a következőt: „(...) *lopás* helyett azt mondjuk, hogy *jogtalan eltulajdonítás*, a *vonat* helyett *vasúti gördülőállományról* beszélünk, a *tavasztól őszig* kifejezés helyett pedig a *gyöngyvirágtól lombullásig* szókapcsolatot használjuk”.⁹⁹

A terminológiakezelés kérdéseit részben egyszerűsíti, részben bonyolítja az egyre nagyobb fokú digitalizáció, robotizáció és a mesterséges intelligencia egyre szélesebb körű alkalmazása.¹⁰⁰ A digitalizáció eredményeképp

95 FÓRIS–FALUDI (2019) i. m.

96 HELTAI Pál: *Mitől fordítás a fordítás?* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2014, 261.

97 DOBOS Csilla: Lexikai átváltási műveletek a nyelven belüli fordításban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2014, 9 (2), 64.

98 DOBOS Csilla: A nyelven belüli fordítás különböző típusai. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2013, 8 (2), 70.

99 DOBOS Csilla: *Az intralingvális fordítás sajátosságai*. In: ILLÉSNÉ KOVÁCS Mária (szerk.): *Docēre et movēre – Bölcsészet- és társadalomtudományi tanulmányok a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 20 éves jubileumára*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012, 101.

100 A mesterséges intelligencia és annak alkalmazhatósága a terminológiamedzset témában nemrégiben tartott kerekasztal-beszélgetés meghallgatható itt: AI and Ter-

egyszerűbbé és gyorsabbá vált például a szövegekhez való hozzájutás és az adatbázisok építése, és egyre több munkafolyamat elvégzését tudjuk a gépekre és a mesterséges intelligenciára bízni. A gépeknek és szoftvereknek azonban pontos adatokra, utasításokra, megfelelő kérdésekre van szükségük, és olyan háttérkorpuszokra és adatbázisokra, amelyekre támaszkodhatnak a munkájuk során. A szövegek gépi feldolgozásához az érthetőség, egyértelműség fontos előfeltétel. Németh például az érthetőséget nem csak etikai követelménynek tartja, hanem elengedhetetlennek „a jogi dokumentumok vizsgálatához, elemzéséhez, akár gépi feldolgozásához”.¹⁰¹

A gyakorlatból vett példák, esettanulmányok mindig érdekesek; példaként egy olyan, a témánk szempontjából hasznos, összetett projektet választottam, amely szakembereket és laikusokat egyaránt érint: az e-közigazgatás bevezetését és annak terminológiai vonatkozásait.

A 2000-es években megkezdődött digitalizáció az adminisztráció minden területét érintette, a közigazgatásra pedig különösen nagy hatást gyakorolt a digitális ügyintézés bevezetése. Terminológiai – és közérthetőségi – szempontból egy ilyen új folyamat fontos része, hogy az ügyfelek és a hivatalok azonos fogalmakat, fogalomrendszert és terminológiai rendszert használjanak. Az e-kormányzat, e-közigazgatás bevezetése jelentős terminológiai munka elvégzését is jelentette egyúttal a digitalizációt végző szakemberek számára.¹⁰² Majzikné Bausz Ágota tanulmányában részletesen ismerteti ezeket a munkálatokat. A fejlesztők feladata nem egy teljesen új terminológiai rendszer felépítése volt, hanem a „már létező közigazgatási és információtechnológiai terminológiai rendszert” építették be egy „olyan elektronikusinformatikai rendszerbe, amelyen keresztül az ügyintézők és ügyfelek többszintű kommunikációja megvalósítható”. Ennek a feladatnak a része volt „az a terminológiai osztályozási folyamat, amelyet a szakemberek egyrésztől a nyelvi jelölők harmonizációján, másrésztől a fogalmak egységesítésén keresztül” valósítottak meg.¹⁰³ A fejlesztők tehát egyúttal terminológiai tervezést hajtottak végre és terminológiai munkát végeztek, és a közigazgatási terminusok jelentésen

minology Management webinar on April 27, 2023, Termweb, <https://www.youtube.com/watch?v=d-paUPPcUeE>; a mesterséges intelligencia jogi szabályozásáról lásd TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai: Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.

101 NÉMETH Gabriella: *A normahatás és a közérthetőség összefüggései a sablonizált elektronikus szerződésekben*. *Jog – Állam – Politika*, 2021, XIII (1), 56.

102 MAJZIKNÉ (2008) i. m.

103 Uo. 60.

alapuló hierarchikus rendszerét írták le az információs technológiák segítségével. Az e-kormányzat nagyon sokféle típusú rendszert foglal magába, például internetes, telefonos, faxos, SMS-, MMS-alapú, biometrikus azonosítási ügyintézési lehetőségeket. Az e-kormányzatnak technológiaspecifikus alkategóriáit is megkülönböztetik: m-kormányzat (mobile government), a mobil távközlési technológiákra alapozva; u-kormányzat (ubiquitous government), valós idejű, mindenhol elérhető e-kormányzat; g-kormányzat (GIS/GPS-alapú e-kormányzati alkalmazások).¹⁰⁴ Mára már a kormányzat egészében folynak az infokommunikációs technológiai fejlesztések. Majzikné részletesen bemutatta az e-kormányzat bevezetéséhez szükséges lépéseket és hangsúlyozta, hogy ezek nem informatikai projektek; egyik első lépésük, hogy az igazgatási munkafolyamatokat áttervezik úgy, hogy azok illeszkedjenek az elektronikus rendszerekhez, és e munkák során az igazgatásszervezési és az informatikai szakembereknek együtt kell működniük és egymás számára is érthető terminológiát kell használniuk. A folyamat fontos része az ügyiratkezelő rendszerek használatának bevezetése (ma már a vállalatok is komplex, tartalommenedzsment, illetve dokumentummenedzsment rendszereket használnak). A nyilvántartások (adatbázisok) vezetését össze kellett kapcsolniuk a szakági rendszerek működésével, és lehetővé kellett tenni az interoperabilitást (az együttműködő képességet) a rendszerek között. Az interoperabilitás nem csak technikai és szervezeti együttműködőképességet jelent a rendszerek között, hanem szemantikai interoperabilitást is, vagyis, hogy az információk jelentése azonos legyen az alkalmazók számára. Az e-közigazgatás használóinak, az ügyfeleknek az azonosítására dolgozták ki és folyamatosan fejlesztik az ügyfélkapu rendszerét. Tanulmánya végén Majzikné megállapítja, hogy „Terminológiai szempontból az e-kormányzat azért is igen érdekes és jelentős terület, mert a közigazgatás terminusait (alakját és jelentését) eddig a közigazgatásban dolgozó szakembereknek kellett ismerniük és használniuk. A rendszer bevezetésével a tárgykör terminológiájának szakszerű és pontos használata kiterjed a teljes magyar társadalomra. A közigazgatási terminológiát használó ügyfélként jelennek meg az egyszerű állampolgároktól kezdve a vállalatok, hivatalok vezetői és alkalmazottai egyaránt. Ebből fakad az a követelmény, hogy a rendszer zökkenőmentes működtetéséhez minden érintettnek tisztában kell lenni a használt fogalmi rendszerrel.”¹⁰⁵

104 Uo. 61.

105 Uo. 75.

4. Összegzés

A tanulmányban először áttekintettem a terminológiastratégia fogalmát és szintjeit, bemutattam a terminológiastratégia legfontosabb dokumentumait, továbbá a magyar terminológiastratégia általános kérdéseit és a legfontosabb ajánlásokat. Ezt követően elemeztem a közérthetőség mint 'akadálymentes jogi kommunikáció' szerepét a szövegalkotásban és a fordításban, majd a terminológia és terminológiamenedzsment területét kapcsoltam össze a közérthetőség fogalmával. Végezetül a digitalizációnak a terminológiakezelésre gyakorolt hatásával foglalkoztam.

Fontos kiemelni, hogy az általános terminológiastratégiai ajánlásokon túl egyes szakterületeken és doméneken is hasznos és szükséges terminológiastratégia kialakítása. A jogi-közigazgatási szakterület és az itt használatos szaknyelv a jogi-igazgatási területeken dolgozókat és a laikusokat egyaránt érinti. Nem csak a kormányzás területeit érintő jogi-közigazgatási terminológiastratégia kialakítása fontos, hanem a már használatban levő stratégiák bemutatása, az információk és jó gyakorlatok közzététele is.

A digitalizációs folyamatokban a terminológiának fontos szerepe van. Az e-kormányzás [törvényhozás, igazságszolgáltatás, végrehajtást (közigazgatás)] kiépítésének egyik fontos eleme többek között a megfelelő terminológiakezelés és dokumentumkezelés.

A terminológiastratégia egyik fontos feladata a meglévő jogszabályok nyelvi és terminológiai környezetének felmérése, ezen belül például a hatályos jogszabályok, nemzeti irányelvek, rendeletek összegyűjtése és elemzése; illetve az ezzel foglalkozó tanulmányok összegyűjtése. Emiatt is fontos volna egy olyan átfogó bibliográfia elkészítése, amely tartalmazza a jogi-közigazgatási terület terminológiájára és terminológiakezelésére vonatkozó jogszabályok, szabványok és tanulmányok adatait.

Nagyon fontos a magyar nyelvű terminológia összegyűjtése, lejegyzése és (nyilvános) közzététele, amely a más nyelvek terminológiájával történő harmonizáció előfeltétele is egyben. Terminológiastratégiai szempontból különösen fontos olyan gyűjtemények és adatbázisok készítése és közzététele, amelyek a magyar nyelvű terminológia mellett angol nyelven és a szomszédos országok hivatalos nyelvein is tartalmazzák a terminusokat. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy a terminológia elválaszthatatlan a szakmai információktól, a szakmai tartalomtól, ezért az adatbázisokban fontos a definíciók (jelentés) és a kontextus (domén és szöveggörnyezet) megadása.

A szövegek érthetősége nem csak a bennük használt terminusokon múlik, vagyis nem csak lexikai szinten, hanem más nyelvi szinteken, így a mondat és a szöveg szintjén (pl. a szerkezeten), illetve a kontextust is figyelembe kell venni, amikor a szövegek érthetőségének kritériumait vizsgáljuk. Sőt, a közérthetőséggel kapcsolatos vizsgálatok, tanulmányok elsősorban a szövegek tagolására, a mondatok hosszára, bonyolultságára és szerkezetére, a szórendre, a személytelen szerkezetekre, továbbá a helyesírásra vonatkozóan fogalmaznak meg megállapításokat és útmutatásokat; jóval ritkábban találunk a terminusok cseréjére vonatkozó javaslatokkal, ott is sokkal inkább stilisztikai jellegű útmutatókat találunk, pl. a szinonimahasználat kerülését. Az sem mindegy, hogy ki az adott jogszabály vagy irat célközönsége (pl. jogász vagy laikus), és hogy milyen az adott szövegtípus.

A terminológia érthetősége kétféle módon biztosítható (illetve ezek kombinációjával). Az egyik megoldás, amikor a befogadók szempontjából nehezebb vagy ismeretlen szakszavakat ismertebb (esetleg köznyelvi) szavakra cserélik a szövegekben – ezt az intralingvális (nyelven belüli) fordítás területéhez soroljuk. A másik megoldás, amit a műszaki szabványok is megfogalmaznak, úgy segíteni elő a szakszövegek érthetőségét – mind a jogászok és más szakemberek, mind a laikusok számára –, hogy a bennük szereplő terminusok jelentését és a szakmai fogalmi rendszerben elfoglalt helyét szójegyzékben vagy adatbázisban teszik közzé. Ez utóbbi ajánlás megvalósításában kiemelt szerepe van a terminológiai adatbázisok készítésének. Magyar jogi és/vagy közigazgatási terminológiai adatbázisok – tudtommal – fordítástámogatási céllal készültek eddig. A jövőben megfontolandónak tartanám olyan terminológiai adatbázisok építését, amelyek elősegítenék a jogi-közigazgatási terminológia lejegyzését, rögzítését, definiálását stb., ezzel egyaránt segítve a szakemberek munkáját, és a jogászok, közigazgatásban dolgozók és laikusok közötti kommunikációt.